

Taalstrijd in Afrika: Het taalwetsartikel in het Koloniaal Charter van 1908 en de strijd van Vlamingen en Afrikaners voor het Nederlands in Afrika tot 1960

Michael Meeuwis
Universiteit Gent

Inleiding¹

In 1908 nam de Belgische staat de Congo Vrijstaat over van Koning Leopold II, die er sinds ten laatste 1885 als privé-eigenaar over geregeerd had. Bij deze overname, die het officiële begin van Belgisch-Congo inluidde, werd het ‘Koloniaal Charter’ opgesteld, een wettekst van 38 artikels die de grondregels en -rechten uitstippelde op basis waarvan de koloniale staat diende te worden ingericht.² Artikel 3 van het Charter handelde over taal en taalrechten, in zes zinnen. Nogal wat auteurs hebben over de (gebrekkige) implementatie van dit koloniaal taalwetsartikel geschreven,³ maar er is nooit een detailstudie van de totstandkoming en de

¹ Delen van het onderzoek waarover ik hier verslag uitbreng, werden uitgevoerd in het kader van de onderzoeksprojecten *Language and Exclusion* (2005-2007), *Multilingualism from Below* (2008-2010) en *Multilingualism for Empowerment* (2011-2013). Deze projecten pasten binnen de bredere onderzoeksenvolpe *Multilingual Information Development Programme (MIDP)* van de Provincie Antwerpen en hadden als doel samenwerking op het vlak van onderzoek naar taalpolitiek tussen de Universiteit van die Vrystaat (Bloemfontein, Zuid-Afrika), de Universiteit Antwerpen en de Universiteit Gent te bevorderen. Met name de volgende publicaties zijn rechtstreeks voortgekomen uit deze projecten: M. Meeuwis, *Multilingualism as injustice: African claims on colonial language policies in the Belgian Congo*, in: P. Cuvelier, T. du Plessis, M. Meeuwis en L. Teck (eds.), *Multilingualism and exclusion: policy, practice en prospects*, Pretoria, 2007, pp. 117-131; M. Meeuwis, Bilingual inequality: linguistic rights en disenfranchisement in late Belgian colonization, in: *Journal of Pragmatics*, jg. 43, 2011, nr. 5, pp. 1279-1287. Andere relevante Engelstalige publicaties zijn: M. Meeuwis, Language legislation in the Belgian Congo, in: *Language Policy*, jg. 14, 2015, pp. 49-65; M. Meeuwis, From the Cape to the Congo and back, in: *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, jg. 46, 2015, nr. 3, pp. 325-343.

² De meeste recente, en daardoor met de grootste ‘post-koloniale afstand’ begenadigde bespreking van het Koloniaal Charter is R. Senelle en E. Clément, *Léopold II et la Charte coloniale (1885-1908): de l’Etat Indépendant du Congo à la colonie belge*, Waver, 2009. Dit boek steunt voor een groot deel op het meest grondige werk terzake, namelijk J. Stengers, *Belgique et Congo: l’élaboration de la Charte coloniale*, Brussel, 1963. Omdat het boek van Senelle en Clément zo sterk op dit laatste gebaseerd is en nog discussies toevoegt, is het voor de lezer een goed overzichtswerk. Tijdens de koloniale periode zelf verschenen opmerkelijk snel na 1908 reeds de volgende twee juridische besprekingen, waarvan de eerste gedetailleerde vergelijkingen tussen verschillende versies van de wettekst bevat: J. Tournay-Detillieux, *Loi sur le gouvernement du Congo belge: résumé complet des discussions*, Brussel, 1909; M. Halewyck, *La Charte coloniale: commentaire de la loi du 18 octobre 1908 sur le Gouvernement du Congo Belge (4 Tomes et Appendices)*, Brussel, 1910. Even grondige juridische besprekingen verschenen opnieuw in de jaren 1950, waarvan de belangrijkste die van Heyse is: T. Heyse, *Congo Belge et Ruanda-Urundi: notes de droit public et commentaires de la Charte coloniale, volume 1*, Brussel, 1952-1954; T. Heyse, *Congo Belge et Ruanda-Urundi: notes de droit public et commentaires de la Charte coloniale, volume 2*, Brussel, 1955-1957. Van minder commentaar voorzien, maar erg volledig omdat het ook omzendbrieven, ordonnances en andere ‘lagere’ wetteksten reproduceert, is P. Piron en J. Devos, *Wetboeken en wetten van Belgisch-Kongo - Codes et lois du Congo Belge (2 volumes)*, Brussel, 1954.

³ De volgende publicaties zijn van de hand van belangrijke Vlaamsgezinde denkers die vanuit het koloniale debat zelf schreven. Hoewel het dus voornamelijk polemische analyses en motiveringen van het Vlaamse standpunt zijn, bieden ze vaak nuttige overzichten van de historiek van de koloniale taalpolitiek en van de

DEZE TEKSTVERWERKINGSVERSIE IS ERG ONVOLLEDIG

GELIEVE ENKEL DE GEPUBLICEEERDE VERSIE TE RAADPLEGEN

in 1994 is het Afrikaans onder zware druk komen te staan. De taal wordt door vele niet-blanke Zuid-Afrikanen met het oude apartheidsregime geassocieerd en de partij die sindsdien aan de macht is, het ANC, privilegieert het Engels ten nadele van het Afrikaans en zelfs ten nadele van de zwarte Afrikaanse talen van het land.⁴ Deze taalpolitieke ontwikkeling is sinds 1990 ook merkbaar in Namibië, waar het contrast met de grote rol die het Afrikaans er als voornaamste lingua franca *de facto* te vervullen heeft, nog groter is. Het zou me te ver voeren het bereik hiervan in detail te bespreken, maar ter illustratie kan worden aangegeven dat waar in 1996 het Afrikaans nog de moeder- of thuistaal van 14,32% van de Zuid-Afrikanen was, dit aantal in 2011 tot 13,3% gedaald is⁵ en dat in de korte periode tussen 2008 en 2012 het aantal scholen waar het Afrikaans de onderwijstaal is, met 15% is afgenomen.⁶

toestand zoals die zich in een bepaald ogenblik in een bepaald domein (zoals het onderwijs) voordeed: J. Van Bilsen, Het taalprobleem in Belgisch Afrika, in: *De Spectator*, 11.02.1949, p. 5; J. Van Bilsen, Voor een koloniale taalpolitiek: demographische taaldruk uit België, in: *De Spectator*, 18.02.1949, p. 4; J. Van Bilsen, Au Congo: la question linguistique, in: *La Revue Nouvelle*, jg. 11, 1950, nr. 1, pp. 54-61; E. Boelaert, Afrikaanse talen in het onderwijs in Belgisch-Congo, in: *Mededelingen der Zittingen, Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen*, jg. 4, 1958, nr. 4, p. 861-876; A. Verthé, *Vlamingen in Kongo: hun werkende aanwezigheid en hun innerlijke kultuurstrijd*, Leuven, 1958. In 1958 gaf de Stichting Lodewijk De Raet ook de erg informatieve bundel *De taalproblemen in Belgisch-Kongo en Ruanda-Urundi* uit, waarin de volgende artikels, ook alle ‘in’ het debat te situeren, bijzondere aandacht verdienen: A. Verlackt, *De achteruitstelling van de Vlamingen in Kongo*, pp. 17-22; L.O.J. De Wilde, *Cultuur en levenskansen van Vlaanderen in Kongo*, pp. 67-95; L.O.J. De Wilde, *De achteruitstelling van de Vlamingen in de voornaamste Belgisch-Kongolese wetenschappelijke instellingen*, pp. 97-116; A.K. Rottiers, *De vestiging en de betekenis van de Europese talen en culturen in Belgisch-Kongo*, pp. 3-16.

Na en buiten de koloniale context kunnen eerst en vooral de volgende twee publicaties geraadpleegd worden: W. Geerts, Kongo-Vlaanderen, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, volume I*, Tielt, 1973, pp. 798-801; W. Geerts en M. Ruys, Kongo, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, volume II*, Tielt, 1998, pp. 1741-1744. Een werk dat het onderwerp van de Vlaamse taal- en cultuurrechten tijdens de kolonisatie verbreedt naar een (enigszins veeleisende) discussie over koloniaal paternalisme, politiek-economische onderdrukking en visies op migranten in postkoloniaal Vlaanderen, is B. Ceuppens, *Congo made in Flanders? Koloniale Vlaamse visies op “blank” en “zwart” in Belgisch Congo*, Gent, 2003. Bert Govaerts heeft een reeks belangrijke en diepgravende detailstudies gemaakt: B. Govaerts, Wilfried Borms in Belgisch-Congo: een eenmansgevecht voor het Nederlands in de kolonie?, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 66, 2007, nr. 1, pp. 6-33; B. Govaerts, De zaak van Rechter Grootaert en de strijd om het Nederlands in Belgisch-Congo: een symbooldossier uit de jaren vijftig, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 67, 2008, nr. 1, pp. 7-46; B. Govaerts, De Universiteit van Elisabethstad (1956-1960): arena van het laatste Vlaamse gevecht in Belgisch-Congo, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 69, 2010, nr. 2, pp. 107-146. Op een vulgariserend niveau is er voor het bredere publiek ten slotte E. Kets, *Kuifje en Tintin kibbelen in Afrika: de Belgische taalstrijd in Congo, Rwanda en Burundi*, Leuven, 2008.

⁴ Zie onder meer H. Giliomee, Die troebele toekoms van die Afrikaners en Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, jg. 54, 2014, nr. 4, pp. 571-595, evenals referenties besproken door W.A.M. Carstens, Op pad van ’n verdeelde na ’n gedeelde toekoms in die Afrikaanse taalgemeenskap: die rol van die Afrikaanse Taalraad in die proses van versoening, in: *LitNet Akademies*, jg. 10, 2013, nr. 1, pp. 447-483.

⁵ Statistics South Africa, Population Census 1996,

<https://apps.statssa.gov.za/census01/Census96/HTML/CIB/Population/27.htm>, laatst geconsulteerd op 18.9.2015; Statistics South Africa, Population Census 2011,

skap en Kuns er in 2013 toe aangezet een *Internasionale Vereniging vir Afrikaans* op te richten, die in 2015 van start is gegaan. De geschiedenis van de strijd voor het Nederlands/Afrikaans in Afrika zou op deze manier wel eens kunnen overgaan in een strijd voor de taal in de wereld.

http://www.statssa.gov.za/census/census_2011/census_products/Census_2011_Census_in_brief.pdf, laatst geconsulteerd op 18.9.2015.

⁶ J. Heard, Wittes moet Afrikataal leer. *Beeld*, 20.10.2014, p. 6.